

GRĖSMĖS VALSTYBĖS SAUGUMUI: APELIACINIŲ RŪMŲ PRAKTIKA

Tadas Valančius

Mykolo Romerio universiteto Viešosios teisės instituto doktorantas

Anotacija. Mokslo darbas skirtas apžvelgti 1918–1940 m. jauniausios nacionalinės teismų sistemos grandies – Apeliacinių Rūmų – veiklą ir atskleisti iki šiol teisės ir istorijos doktrinai neatrastus baudžiamųjų bylų dėl grėsmių valstybės tyrimo saugumui bruožus. Tyrimo metu išanalizuotos 326 Apeliacinių Rūmų jurisprudencijos baudžiamosios bylos, kuriose baudžiamojon atsakomybėn patraukti 245 asmenys, taip pat amžininkų ir šių laikų teisės bei istorijos mokslo doktrinos formuotojų suponuoti šaltiniai, teisės aktai, archyvinė medžiaga. Teismo veikla, nagrinėjant baudžiamąsias bylas dėl grėsmių valstybės saugumui, vertintina kaip strategiškai reikšminga, tačiau komplikuota dėl nusikalstamų veikų konspiratyvumo, politinių ir ideologinių aspektų, sprendimų priėmimo motyvų diferenciacijos. Apeliaciniai Rūmai, įgyvendindami įstatymo leidėjo deleguotą kompetenciją, rėmėsi receptaisiais ir nacionaliniais teisės aktais, kurių nuostatos, nors ir kritikuotos dėl galimų žmogaus teisių pažeidimų, tačiau vertintinos kaip atspindinčios realias grėsmes valstybės saugumui.

Pagrindiniai žodžiai: valstybės saugumas, teismas, jurisprudencija, Apeliaciniai Rūmai, tarpukaris.

Įvadas

Apeliaciniai Rūmai – tai jauniausia Lietuvos Respublikos (1918–1940 m.) teismų sistemos grandis, kuriai, artėjant Antrajam pasauliniam karui, suteikta strategiškai reikšminga funkcija – vieningai tirti nusikalstamas veikas, nukreiptas prieš valstybės saugumą¹. Paradoksalu, tačiau šis valstybės istorijos segmentas teisės ar istorijos doktrinos formuotojų iki šiol nesudomino. Taigi iki šiol neatskleista, kokie nusikaltimai kėlė grėsmę valstybės saugumui, artėjant tragiškiems 1940 m. birželio 15 d. įvykiams.

Tyrimo problematika formuluojama, keliant klausimus, kokios teisinės ir politinės aplinkybės formavo Apeliacinių Rūmų kaip pirmosios instancijos teismo praktiką ir kokios grėsmės valstybės saugumui bei jų tendencijos identifikuotinos šio teismo tirtose baudžiamosiose bylose.

¹ Teismų santvarkos įstatymas. *Vyriausybės žinios*. 1933, Nr. 419-2900

Grėsmių valstybės saugumui išaiškinimas, lankstus jų teisinis reglamentavimas ir sankcionavimas – aktualus probleminis klausimas bet kuriuo valstybės egzistavimo laikotarpiu, todėl Apeliacinių Rūmų praktikos analizė suteikia galimybę įvertinti istorinę praktiką, identifikuojant ir nagrinėjant nusikalstamas veikas, kėlusias grėsmę valstybės saugumui, jos istorijai reikšmingu laikotarpiu.

Šio darbo objektu laikytina iki šiol mokslininkų dėmesio nesulaukusi unikali teismo praktika 1933–1940 m. laikotarpiu, todėl šio tyrimo tikslas – remiantis unikaliais archyviniais šaltiniais ir moksline literatūra, atlikti Apeliacinių Rūmų kaip pirmosios instancijos teismo veiklos analizę ir atskleisti nusikalstamų veikų prieš valstybės saugumą nagrinėjimo ypatumus.

Tyrime keliamas dualistinis uždavinys: 1) identifiukuoti Apeliacinių Rūmų jurisprudencijoje tirtas grėsmes valstybės saugumui ir 2) išskirti pagrindinius teisminės valdžios praktikos bruožus, nagrinėjant šio pobūdžio baudžiamąsias bylas.

Šio uždavinio sprendimui naudojamos mokslinės literatūros analizės, 1918–1940 m. teisės aktų ir archyvinių šaltinių analizės, istorinis lyginamasis, statistinis bei apibendrinimo metodai. *Mokslinės literatūros analizės metodas*. Remiantis šiuo metodu, siekiama apžvelgti ir įvertinti Lietuvos teisės istorijos doktrinoje minimas Apeliacinių Rūmų raidą formavusias istorines bei teises aplinkybes. *Teisės aktų analizės metodas*. Šis metodas naudojamas, nustatant Apeliacinių Rūmų kompetenciją, nagrinėjant baudžiamąsias bylas prieš valstybės saugumą reglamentavusias teisės normas. *Archyvinių šaltinių analizės metodas*. Naudojant šį metodą, atliekama Apeliacinių Rūmų kaip pirmosios instancijos teismo praktikos analizė. *Istorinis lyginamasis metodas*. Šio metodo taikymas suponuoja galimybę įvertinti Apeliacinių Rūmų veiklos reikšmę 1933–1940 m. nacionalinėje teismų sistemoje. *Statistinis metodas*. Remiantis šiuo metodu, nustatomas nusikalstamas veikas įvykdžiusių asmenų, teismo išnagrinėtų bylų, pritaikytų bausmių ir grėsmių valstybės saugumui formų statistinis santykis. *Apibendrinimo metodas*. Šiuo metodu siekiama apibendrinti naudotą literatūrą, įvertinti tyrimo rezultatus bei pateikti išvadas.

1. Grėsmių valstybės saugumui nagrinėjimas 1918–1933 m. teismų sistemoje

Pirmaisiais atkurto valstybingumo metais nacionalinės teisingumo sistemos kūrėjų akiratyje nestigo radikalių iššūkių. Iš Rytų stiprėjo komunistinės ideologijos ekspansija, Pietuose grasė teritorinių ambicijų neslepanti Lenkija, o pats nepriklausomybės atkūrimas faktiškai vyko vokiečių okupacijos sąlygomis. Sudėtingų politinių, ekonominių bei socialinių aplinkybių ir jų padarinių sąveika neabejotinai nuolat kėlė grėsmę nacionaliniam saugumui.

Pirmasis valstybės Ministras Pirmininkas Augustinas Voldemaras 1919 m. tiesioginių grėsmių valstybės saugumui neįžvalgė ir oficialiai laikėsi nuosaikios pozicijos: „<...> karo mes su niekuo nevedame ir nei vienas iš mūsų kaimynų – vokiečių, lenkų, ukrainų, rusų ir latvių – neturi pamato ant mūsų užpuldinėti. Taigi

didelių spėkų rubežiams sergėti ir nereikalinga, kad valstybėn neįsibrautų vogčias, kas neturi teisės mūsų kraštą atvykti². Vyriausybės vadovui lyg antrindamas įstatymų leidėjas iki 1919 m. nereglementavo grėsmių valstybės saugumui, nors amžininkai dėl šio poreikio buvo kategoriški³.

Nepaisant atitinkamų politinių sluoksnių skeptiško nuosaikumo, 1919 m. paskelbti Ypatingi valstybės apsaugos įstatatai⁴ (toliau – YVAĮ), kurie pirmąkart nacionalinėje teisės sistemoje numatė atsakomybę už veikimą prieš valstybės interesus ir lakoniškai pateikė šių veikų sąrašą: „ginkluotas sukilimas“, „priešingas valstybei kariuomenės kurstymas“, „susisiekimo priemonių gadinimas“, „karinių medžiagų naikinimas“, „ginklų slėpimas ir nešiojimas“, „šnipinėjimas“, „priešvalstybinė agitacija“ (14 str.). Įstatymų leidėjas pabrėžė šių nusikalstamų veikų pavojingumą, nurodydamas, kad įvykdžiusieji jas „gali būti svarbiais atsitikimais baudžiami mirties bausme“. YVAĮ išsamiau šių nusikaltimų nereglementavo, pateikiant nuorodas tik į jų sudėtis numačiusį 1903 m. Rusijos Baudžiamąjį kodeksą⁵, vėliau pervadintą Baudžiamuoju statutu (toliau – B. St., aut.) – toks pavadinimas figūravo iki pat 1940 metų.

Grėsmių valstybės saugumui nagrinėjimas iš pradžių deleguotas apygardos teismams, tačiau jau netrukus ši kompetencija perduota naujai įsteigtiems karo teismams⁶. Pastarieji teismai nagrinėjo išskirtinai tik baudžiamąsias bylas, o jų įvaizdis visuomenėje buvo autoritetingas. Viena to priežasčių – aukščiausios bausmės: jurisdikcija skirti mirties bausmę.⁷ Aptariamieji teismai nagrinėjo ne tik aktyvios ir pasyvios karinės tarnybos atstovų – karininkų, kareivių, karo valdininkų ir Krašto apsaugos ministerijos civilių tarnautojų, karo belaisvių, šaulių – bylas, tačiau taip pat tyrė ir civilių galimai įvykdytas nusikalstamas veikas, kurių turinys buvo susijęs su bendraisiais nusikaltimais ir nusikaltimais karo tarnybai.⁸ *Karo lauko teismas* nagrinėjo tiek kariškių, tiek civilių asmenų bylas dėl šnipinėjimo, antivalstybinės agitacijos kariuomenėje, karo veiksmų arba karo padėties vietovėse, taip pat okupuotoje arba svetimoje valstybėse sukurtų organizacijų dalyvių ir jų padėjėjų bylas dėl kariškių drausminių nusikaltimų ir kt. *Kariuomenės teismas*, nesant karo padėties, nagrinėjo kariškių ir „asmenų, priklausančių kariuomenei“, karininkų, kareivių, Krašto apsaugos ministerijos civilių tarnautojų, šaulių (už tarnybinius nusikaltimus) bylas, kurios nepriklausė pulko teismui. *Pulko teismas* nagrinėjo kareivių, Krašto apsaugos ministerijos ir civilių tarnautojų, šaulių (tik už tarnybinius nusikaltimus) bylas, kai galėjo būti skiriama su laisvės atėmimu nesusijusi bausmė arba civilinis ieškinys baudžiamojoje byloje neviršijo 2000 Lt, jeigu pavogtų ar išėikvotų daiktų vertė – 200 Lt.⁹

² Skipitis, R. *Nepriklausoma Lietuva: atsiminimai*, Čikaga: 1967, p. 71.

³ Byla, J. Teismas nusik. darbų prieš Valstybės saugumą. *Teisė*, 1935, Nr. 29, p. 61.

⁴ Ypatingi valstybės apsaugos įstatatai. *Laikinosios Vyriausybės žinios*. 1919, Nr. 5/3.

⁵ Baudžiamasis kodeksas. *Laikinosios Vyriausybės žinios*. 1919, Nr. 2-3/26; sud. Jablonskis, K. *Baudžiamasis statutas*, sud. Kaunas: 1930.

⁶ Karo teismo įstatatai, *Laikinosios Vyriausybės žinios*, Kaunas 1919, Nr. 6/62.

⁷ Stoliarovas, A. *Lietuvos Respublikos kariniai teismai 1919–1940 m.* Daktaro disertacija. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2012, p. 117.

⁸ *Ibid*, p. 123.

⁹ Dvareckas, S. *Lietuvos teismai 1918–1940 m.*, Vilnius, 1997 m., p. 36.

Taigi iš esmės pirmaisiais nepriklausomybės metais, veikiant „laikinajai“ nacionalinei teismų sistemai, grėsmių valstybės saugumui nagrinėjimas nebuvo patikimas bendrosios kompetencijos teismams. Baudžiamųjų bylų dėl šių nusikaltamų veikų nagrinėjimo monopolis buvo patikėtas karo teismams, turėjusiems itin plačius įgaliojimus veikti karo stovio sąlygomis. Karo stovis, paskelbtas 1919 m. vasario 7 d., aptariamuoju laikotarpiu buvo atšauktas vos keletą kartų: 1920 m. kovo–liepos mėnesiais ir 1926 m. antrąjį pusmetį – tad karo teismų kompetencija iš esmės nesusiaurėdavo. Greičiausiai, visa tai lėmė, kad grėsmės valstybės saugumui oficialiuose teisės aktuose detaliau nereglamentuotos.

Tačiau tai, kad šių nusikalstamų veikų reglamentavimas išliko problemine sritimi, akivaizdu iš įdirbio, atlikto ruošiant 1933 m. teismų reformą, kuriai reformos architektų darbotvarkėje skirtas reikšmingas dėmesys¹⁰.

2. Apeliaciniai Rūmai Lietuvos Respublikos teismų sistemoje

1918 m. vasario 16 dieną, atkūrus valstybingumą ir siekiant apginti ir išsaugoti deklaruotas vertybes bei suverenitetą, skubiai formuota teisinė įstatyminė bazė. Iki Pirmojo pasaulinio karo Lietuvos teritorijoje veikusi teismų sistema, kurią reglamentavo 1864 m. Rusijos teismų santvarkos įstatymas, nelaikyta tinkama¹¹, todėl skubiai formuota pirmoji autonomiška Lietuvos Respublikos teismų sistema. Jos pradžia laikytinas pirmojo Lietuvos teisingumo ministro Petro Leono 1918 m. gruodžio 14 dieną pasirašytas įsakymas¹², kuriuo pradėtas įgyvendinti teismų sandarą ir veiklą reglamentavęs teisės aktas – Laikinis Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymo įstatymas¹³.

Lakoniškas skubiai rengtas vos 36 straipsnių apimties teisės aktas buvo gyvybiškai reikalingas besisteigiančiai Lietuvos teisei sistemai, ypač eliminuojant tuomet dar gajus okupacinės valdžios hegemonijos pėdsakus. Juo numatyta pirmoji trinarė nacionalinė teismų sistema, sudaryta iš Vyriausiojo Tribunolo, apygardų teismų ir taikos teisėjų (3 str.). Nors įstatymo pavadinime įrašytas terminas „laikinis“ reiškė „oficialų valdžios įsipareigojimą neilgai trukus jį keisti“¹⁴, tačiau ši primityvi nacionalinės teismų sistemos konstrukcija buvo pakankamai gyvybinga ir įstatymų

¹⁰ Tokią išvadą pagrindžia archyvinuose fonduose išlikę įstatymų projektai, skirti nacionalinei teismų reformai (*LCVA* f. 923, ap. 1, b. 784, l. 11) ir grėsmių valstybės saugumui detaliam reglamentavimui ([be datos] Valstybei apsaugoti įstatymo projektas. *LCVA* F. 923, ap. 1, b. 790, l. 322). Nors įstatymų leidžiamosios valdžios jie nebuvo patvirtinti, tačiau atspindi dėmesį aptariamajai problematikai. Pirmasis Teismų santvarkos įstatymo projektas numatė „baudžiamųjų bylų, padarytų prieš valstybės saugumo įstatymus“ nagrinėjimą naujai steigiamam teismui – Apeliaciniam Rūmams. Tik, nesant tokių teisės aktų definicijos, šios formulotės buvo atsisakyta.

¹¹ Maksimaitis, M. Teismų santvarkos pagrindų formavimasis Lietuvoje (1918–1933). *Jurisprudencija*. 2013, 20 (2), p. 377.

¹² Laikinosios vyriausybės įsakymai. *Lietuvos aidas*. 1918, 158 (206), p. 1.

¹³ Laikinis Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymas. *Laikinosios Vyriausybės žinios*. 1919, Nr. 2-3/26.

¹⁴ *Supra note* 11, p. 377.

leidėjas „laikinojo“ įstatymo nepakeitė 15 pirmųjų nepriklausomos valstybės metų.

1928 m. įsteigta Valstybės Taryba tapo lemiamu veiksniu, modernizuojant Lietuvos Respublikos teismų sistemą. Jei iki jos įsteigimo teismų reformos bandymai strigdavo Teisingumo ministerijos koridoriuose¹⁵, Valstybės Tarybai vos per keletą metų pavyko įstatymo projektu įtvirtinti naują nacionalinės teismų sistemos koncepciją ir į ją integruoti visiškai naują teisminę instituciją – Apeliacinius Rūmus¹⁶. Oficialiai teismų sistemos reforma įgyvendinta ir naujasis Teismų santvarkos įstatymas¹⁷ buvo paskelbtas 1933 m. liepos 11 dieną. Tai buvo kur kas išsamesnis už savo pirmtaką 488 straipsnių įstatymo projektas, kuris suponavo naują keturnarę teismų sistemą: žemiausia grandimi numatyti apylinkės teismai, antrąja – apygardos teismai, ties trečiąja naujosios santvarkos pakopa atsidūrė Apeliaciniai Rūmai, o Vyriausiasis Tribunolas išliko aukščiausia grandimi valstybės teismų sistemoje.

Abi aptariamoju laikotarpiu (1928 m.¹⁸ ir 1938 m.¹⁹) veikusios Konstitucijos teismo instituciją pozicionavo kaip vieną iš valstybės valdžios vykdymo institutų, o Teismų santvarkos įstatymas moderniojoje teisės doktrinoje apibūdinamas tobulu tiek savo turiniu, tiek forma²⁰. Jis nustatė atsakingą siekį įkurti visiškai naują precedento valstybėje neturintį teismą ir pavesti jam įgyvendinti dvi strateginės reikšmės funkcijas, turinčias ir nacionalinio saugumo potekstę.

Įstatymų leidėjas Apeliaciniams Rūmams iš esmės numatė trejopą kompetenciją:

1. Kaip apeliacinę instanciją byloms, kurias sprendžia apygardų teismai, pirmąja instancija (18 str.) – tirti apeliacine tvarka apskūstus apygardos teismų sprendimus, už kuriuos nustatyta sunkių darbų kalėjimo bausmė. Šios bylos sudarė didžiąją dalį Apeliaciniuose Rūmuose nagrinėtų bylų – 5403²¹.

2. Kaip pirmąją instanciją baudžiamosioms byloms dėl nusikalstamų darbų, padarytų valstybės teritorijoje arba užsienyje prieš valstybės saugumą (19 str.). Tokių bylų išspręsta 340²².

¹⁵ Maksimaitis, M. Iš Lietuvos teismų istorijos: Apeliaciniai Rūmai (1933–1944), *Jurisprudencija*. 2014, 21 (1), p. 29.

¹⁶ Pirmasis šio įstatymo projektas Apeliacinių Rūmų funkcijas reglamentavo pakankamai lako-niškai, numatydamas jam trinarę kompetenciją (16–18 str.), iš esmės nesiskyrusių nuo patvirtinto įstatymo projekto, tačiau čia Apeliaciniams Rūmams numatyta pirmąja instancija nagrinėti „bau-džiamąsias bylas, padarytas prieš valstybės saugumo įstatymus“ (17 str.). Darytina prielaida, kad, nesant tokių teisės aktų definicijos, šios formuluotės buvo atsisakyta. 1932-12-31 Valstybės tary-bos rengiamas Teismų santvarkos įstatymo projektas. *LCVA* f. 923, ap. 1, b. 784, l. 11.

¹⁷ *Supra note 1*.

¹⁸ Lietuvos Valstybės Konstitucija. *Vyriausybės žinios*. 1928, Nr. 275/1778.

¹⁹ Lietuvos Konstitucija. *Vyriausybės žinios*. 1938, Nr. 600–4199.

²⁰ Vilbikas, A. *Teismai ir teisėjai Lietuvoje (1918–2008)*. Šiauliai, 2009, p. 66.

²¹ *Supra note 15*, p. 33.

²² M. Maksimaičio pateikiami duomenys neatitinka faktiškai Apeliaciniuose Rūmuose išnagri-nėtų baudžiamųjų bylų kiekybinės išraiškos. *LCVA* f. 932 ap. 1 ir 2 saugomos 326 baudžiamosios bylos. Toks neatitikimas, tikėtina, galėjo įvykti dėl jų apskaitos ir archyvavimo aspektų: kai kurios bylos dubliuojamos, dingusios arba išskirtos į atskirus vienetus. *Supra note 15*.

3. Kaip pirmąją instanciją byloms, kurias teismui paveda kiti įstatymai (20 str.). Faktiškai Apeliaciniai Rūmai taip pat nagrinėjo skundus dėl prokurorų nutarimų nutraukti parengtinį tardymą arba kvotą; skundus dėl apygardos teismų nutarimų ir prokurorų išvadų nutraukti kaltinamąjį persekiojimą ir kt.²³ Iš viso 1933–1940 m. laikotarpiu tokio tipo bylų būta 4446.

Visapusiškas teismo funkcionavimas prasidėjo jau 1933 m. pabaigoje, o pirmąją instancija nagrinėtina pirmoji baudžiamoji byla teismą pasiekė 1934 m. birželio 21 d.²⁴ Tačiau sąlyginai produktyvus teismų darbo ciklas tęsėsi pakankamai trumpai. Tragiškas pasekmes Lietuvos valstybingumui turėję 1940 metų birželio įvykiai neaplenkė ir Apeliacinių Rūmų. Sovietams okupavus Lietuvą, tarpukario Lietuvos teisės patirtis buvo atmesta²⁵. Pagal 1940 m. rugpjūčio 3 dieną SSRS Aukščiausiosios Tarybos priimtą įstatymą Lietuvos teritorijoje ėmė veikti SSRS konstitucija. 1940 m. rugpjūčio 25 d. Lietuvos TSR Aukščiausioji taryba išrinko visiškai naujos sudėties Lietuvos TSR Aukščiausiajį teismą ir taip panaikino Vyriausiąjį Tribunolą bei Apeliacinius Rūmus²⁶. Nors Apeliacinių Rūmų veiklą atkurti bandyta vokiečių okupacijos metais, visgi esminė jo funkcija – vykdyti teisingumą – laikytina iškreipta okupantų primestų teisės aktų ir karo padėties.

Nors jauniausia nacionalinės teismų sistemos grandis nepriklausomai nuo geopolitinių pokyčių veikė tik trečdalį viso valstybingumo laikmečio, tačiau nuosekli ir integrali šio teismo veikla, tikėtina, pateisino įstatymų kūrėjo lūkesčius. Šią prielaidą tik sustiprina 1995 m. sausio 1 d. įsteigtas Lietuvos apeliacinis teismas, kuris atspindi moderniosios teismų sistemos kūrėjų siekį užtikrinti nacionalinės teismų sistemos tęstinumą ir laikytinas Apeliacinių Rūmų atkūrimu²⁷.

3. Grėsmių valstybės saugumui nagrinėjimo Apeliaciniuose Rūmuose ypatumai

Teismų santvarkos įstatymu Apeliaciniams Rūmams numačius kompetenciją pirmąją instancija spręsti „<...> nusikalstamųjų darbų, padarytų valstybės teritorijoje arba užsienyje prieš valstybės saugumą“, ši „darbų“ sąvoka netruko sukelti teisinį disputą²⁸. Teismas kvestionavo abstrakčiai ir lakoniškai reglamentuotas nusikalsta-

²³ *Supra note* 9, p. 34.

²⁴ 1934-06-21 LR Biržų raj. Apygardos teismo tardytojo galutinis nutarimas dėl bylos perdavimo Apeliacinių Rūmų prokurorui. *LCVA* f. 932 ap. 1, b. 310, l. 117.

²⁵ Sagatienė, D. *Sovietiniai bendrosios kompetencijos teismai Lietuvoje 1940–1941 ir 1944–1953 metais*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013, p. 21.

²⁶ LTSR Liaudies Komisarų Tarybos 1940 m. rugsėjo 26 d. nutarimas Nr. 162 „Dėl Vyriausiojo Tribunolo ir Apeliacinių Rūmų panaikinimo“. *LTSR Aukščiausiosios Tarybos žinios*. 1940, Nr. 3–53.

²⁷ Apeliacinės instancijos įkūrimas. *Lietuvos apeliacinio teismo tinklalapis*: <http://www.apeliacinis.lt/lt/veikla/teismo-istorija/apeliacines-instancijos-ikurimas.html> [Žiūrėta 2015-08-24].

²⁸ Römeris, M. *Konstitucinės ir teismo teisės pasieniuose*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakultetas, 1931, p. 62.

mas veikas. Laikiniai ginčas išspręstas 1933 m. lapkritį pateiktu Vyriausiojo Tribunolo išaiškinimu, nurodžiusiu, kad nusikalstamų veikų sudėtys reglamentuotos Baudžiamojo Statuto IV ir V skyriuose „Apie valstybės išdavimą“, „Sąmyšį“ ir kituose atskiruose jo straipsniuose, leidžiančiuose „padaryti visai aiškias išvadas“ dėl grėsmių ir jų sąvokų²⁹.

Tačiau, tęsiantis neapibrėžtumui dėl šio tipo bylų priklausomybės, 1934 m. vasario 8 d. priimtas Tautai ir valstybei saugoti įstatymas³⁰ (TVSĮ), išsamiai reglamentavęs nusikalstamų veikų prieš valstybės saugumą sudėtis ir sankcijas. Juo nustatyta, kad Apeliaciniai Rūmai valstybėje tapo vienintele instancija, turinčia kompetenciją nagrinėti tokio pobūdžio baudžiamąsias bylas. Vėliau tai patvirtino Vyriausiasis Tribunolas, pažymėjęs, kad YVAĮ 14 str. numato tik ypatingai valstybei svarbioms byloms ir tik karo metu priklausomybę Kariuomenės Teismui, o visais kitais atvejais bylos prieš valstybės saugumą turi būti sprendžiamos Apeliaciniuose Rūmuose³¹.

Patys Apeliaciniai Rūmai darbą vykdavo trejopo tipo posėdžiuose (30 str.):

1. Teisiamuosiuose – trijų teisėjų kolegija sprendė teismo jurisdikcijai priklausančias baudžiamąsias bylas pirmąja instancija. Šie posėdžiai buvo vieši (52 str.).

2. Tvarkomuosiuose – trijų teisėjų kolegija sprendė bylų klausimus, kurie įstatymais gali arba turi būti sprendžiami tokiuose posėdžiuose. Šie teismo posėdžiai nebuvo vieši (52 str.).

3. Visuotiniuose susirinkimų posėdžiuose – spręsti klausimai, kuriuos teismui pavedė įstatymas. Juose privalėjo dalyvauti bent 2/3 teisėjų (48 str.). Šie posėdžiai buvo ne vieši (52 str.).

Priimti sprendimai buvo skelbiami Lietuvos Respublikos vardu (53 str.). Posėdžių kalba buvo lietuvių kalba (61 str.), tačiau nemokantieji lietuvių kalbos turėjo teisę į vertėją (62 str.).

Nagrinėjant baudžiamąsias bylas dėl grėsmių prieš valstybės saugumą, vadovautasi Baudžiamojo proceso įstatymu³², Teismų santvarkos įstatymo bei TVSĮ nuostatomis. Ikiteisminis tyrimas prasidėdavo kvota (1035 str.), kurią kontroliavo ir vykdė išimtinai saugumo struktūrų pareigūnai – Valstybės saugumo departamento arba Valstybės saugumo policijos valdininkai. Jie turėjo galimybę atlikti apžiūrėjimus, patikrinimus, kratas, poėmius, vykdyti apklausas, peržiūrėti ar paimti pašto arba telegrafo korespondenciją (1035¹¹ str.). Užbaigta kvota buvo perduodama Apygardos teismo prokurorui (1035²³), kuris su Apeliacinių Rūmų prokuroro pritarimu imdavosi kuruoti reikiamus rengiamojo tardymo veiksmus (1035²⁸ str.). Rengiamąjį tardymą atlikdavo atitinkamo Apygardos Teismo tardytojas, o pats tardymas negalėjo būti pradėtas be pakankamo pagrindo (262 str.). Tokiose bylose „pakankamas“

²⁹ Sud. Byla, J. *Vyriausiojo Tribunolo 1924–1933 metų visuotinių susirinkimų nutarimų rinkinys su Teisingumo ministerijos aplinkraščiais ir dalykine rodykle*. Kaunas: Karvelio ir Rinkevičiaus prekybos namų leidinys. 1934, p. 309.

³⁰ Tautai ir valstybei saugoti įstatymas. *Vyriausybės žinios*. 1934, Nr. 437–3044.

³¹ *Supra note* 15.

³² Kavolis, M. *Baudžiamojo proceso įstatymas su komentarais*. Kaunas: „Literatūros“ knygynas. 1933 m.

pagrindas buvo preziumuojamas, ypač dažnai remiantis vien slaptomis „agentūriniomis“ žiniomis. Užbaigus rengiamąjį tardymą, byla buvo siunčiama Apeliacinių Rūmų prokurorui, kuris surašydavo kaltinamąjį aktą arba pateikdavo išvadą apie tardymo nutraukimą (1039 str.).

Kaltinamajame akte prokuroras kvalifikuodavo nusikalstamą veiką pagal atitinkamą baudžiamosios teisės normą ir pateikdavo kaltinamąjį pagrindą. Įvykdžius ikiteisminius procesinius veiksmus, baudžiamoji byla buvo sprendžiama viešame arba uždareme posėdyje. Tiesa, uždareme posėdyje Apeliaciniai Rūmai nagrinėjo tik pirmojo Lietuvos Ministro Pirmininko Augustino Voldemaro baudžiamąją bylą³³, kėlusią visuomenėje ažiotažą³⁴. Baudžiamąsias bylas teisėjai sprendė remdamiesi savo vidaus įsitikinimu, pagrįstu visomis išžiūrėtomis aplinkybėmis (766 str.). Pakankamai dažnai teismas vertindavo ir ekspertų išvadą, pvz., ypač dažnai buvo pasitelkiami rašysenos³⁵ ekspertai, tačiau jų išvados nebuvo privalomos³⁶.

Teismas galėjo priimti trejų sprendimą (771 str.): 1) kaltinamąjį išteisinti, kai kaltinimas nėra įrodytas; 2) kaltinamąjį atleisti nuo baudmės, remiantis teisėta priežastimi; 3) kaltinamąjį nubausti, jei šis pripažįstamas padaręs nusikalstamąjį darbą. Drauge teismas sprendavo ir kitas nusikalstamojo darbo pasekmes (776 str.): 1) dėl daiktinių įrodymų; 2) nuostolių atlyginimo; 3) teismo išlaidų padengimo. Ir tik tada buvo surašoma sprendimo rezoliucija, kurią pasirašydavo visi teisėjai (786 str.), o su sprendimu buvo supažindinamos bylos šalys.

Apeliacinių Rūmų pirmąją instanciją priimti sprendimai apeliacine tvarka nebuvo skundžiami. Visi teismo sprendimai buvo galutiniai (Baudžiamojo proceso įstatymo 854 str.) ir apskundžiami galėjo būti tik kasacine tvarka, teikiant kasacinį skundą arba protestą (Baudžiamojo proceso įstatymo 1058 str.) Vyriausiajam Tribunalui. Iš viso 1934–1940 m. laikotarpiu dėl Apeliaciniuose Rūmuose pirmąją instanciją priimtų sprendimų kasacijos skundai buvo pareikšti 88 baudžiamosiose bylose.

Apskritai baudžiamosios bylos Apeliaciniuose Rūmuose nagrinėtos gan operatyviai. Daugumą bylų išsprendė per trumpesnę nei 6 mėnesių laikotarpį ir tik nedidelė jų dalis teisme nagrinėtos nuo 6 mėnesių iki 1 metų arba ilgiau. Nė viena baudžiamoji byla teisme nenagrinėta ilgiau 3 metų. Teisės doktrinoje atkreipiamas dėmesys ir į nepriekaištingą bylų vedimo tvarką³⁷.

³³ 1934-11-08 Teisingumo ministro prašymas Apeliacinių Rūmų pirmininkui. *LCVA* f. 932, ap. 1, b. 52, l. 142.

³⁴ Prof. Voldemaras nubaustas, o Karutis išteisintas. *Diena*. 1934, 45.

³⁵ 1939-11-18 Apeliacinių Rūmų sprendimas Jono Vyšniausko, Boleslovo Jankausko, Jono Račio baudžiamojoje byloje. *LCVA* f. 932, ap. 1, b. 318, l. 180; 1936-09-17 LR Apeliacinių Rūmų sprendimas Gintauto Juozo baudžiamojoje byloje. *LCVA* f. 932, ap. 1, b. 62, l. 36.

³⁶ [Be datos] Teisingumo ministerijos susirašinėjimas dėl Baudžiamojo kodekso. *LCVA* 385, ap. 2, b. 296, l. 2.

³⁷ *Supra note* 20, l. 61.

4. Grėsmių valstybės saugumui teisinis reglamentavimas 1933–1940 m.

Nagrinėdamas baudžiamąsias bylas dėl grėsmių valstybės saugumui, teismas vadovavosi šio pobūdžio nusikalstamas veikas reglamentavusiais baudžiamaisiais įstatymais.

Svarbiausiu jų šiuo laikotarpiu laikytinas recepuotasis Baudžiamasis statutas. Pagal jį iškelta daugiausia baudžiamųjų bylų – net 260³⁸. Nors šis teisės aktas pripažintas kaip turintis „sveikų ir išmintingų nuostatų“³⁹, per visą nepriklausomybės laikotarpį B. St. keistas 31 kartą⁴⁰ arba daugiausiai iš visų recepuotųjų teisės aktų. Itin reikšmingas buvo Baudžiamojo statuto papildymo ir pakeitimo (B. St. pap. ir pak.) įstatymo⁴¹ priėmimas, kuris įtvirtino tokias nusikaltimų sudėtis kaip „ginkluotas sukilimas“ (1 str.), „priklausymas prie slaptų organizacijų“ (6 str.), „valstybės apsigynimo pajėgų mažinimas“ (8 str.), „plėšimas ir grobimas“ (11 str.) ir kt. Taip pat teismo praktikoje aptinkamos B. St. nuostatos, skirtos valstybės išdavimui (IV skyrius, 109–119 str.), sąmyšio rengimui ir kėlimui (V skyrius, 120–137 str.), valdžios neklausymui (VI skyrius, 138–155 str.). B. St. numatė keturnarę sankcijų sistemą: už įvykdytus nusikaltimus prieš valstybės saugumą galėjo būti skirta sunkiųjų darbų kalėjimo, paprastojo kalėjimo bausmė, areštas ir piniginė bauda. Šio teisės akto nuostatos taikytos nusikaltimus valstybės teritorijoje arba užsienyje įvykdžiusiems Lietuvos piliečiams ir užsieniečiams, nusikaltusiems Lietuvoje (4 str.).

Antrasis pagal reikšmę baudžiamosios teisės aktas – jau minėtas TVSĮ. Tai – išsamus 38 straipsnių sudėties įstatymas. Šiuolaikinėje teisės doktrinoje laikomasi nuomonės, kad aptariamasis teisės aktas iš esmės numatė nemaža įvairių, kartais gerokai apibendrintai, nekonkrečiai suformuluotų nusikaltimų sudėčių, tokių kaip lietuvių tautos, Lietuvos valstybės, jos ženklo, vėliavos ir t. t. įžeidimas ar niekinimas (2 str.), piliečių valstybinės ištikimybės, vieningumo ar atsparumo silpninimas (3 str.), pramanytų ar iškraipytų žinių apie valstybės valdžios institucijos ar valstybės įstaigos veikimą skleidimas (16 str.), taip pat paramos nusikalstamam veikimui prieš Lietuvos valstybę užsienyje ieškojimas (4 str.), priklausymas nesuderinamoms su Lietuvos valstybės ar lietuvių tautos interesu užsienio organizacijoms (7 str.), maišto ar kitokio pavojingo valstybei nerimo kėlimas (14 str.), agitavimas daryti tai, kas kenkia Lietuvos valstybės ar lietuvių tautos interesui (15 str.) ir kt.⁴² Sovietinėje teisės doktrinoje jis buvo linksniuojamas kaip „fašistinis“⁴³.

³⁸ Šis skaičius vertintinas kaip atspindintis ir vien pagal B. St. normas, ir pagal sudėtines – B. St. ir TVSĮ – nuostatas iškeltą baudžiamųjų bylų skaičių. Į skaičių neįtrauktos tokios vienu iš baudžiamųjų bylų pagrindo sudėtį sudariusios nuostatos kaip B. St. 51 str. (bendrininkavimas), TVSĮ 26, 27 ir 28 str. nuostatos.

³⁹ *Supra note* 36.

⁴⁰ Maksimaitis, M. *Rusijos teisės šaltiniai Lietuvoje 1918–1940 m.* Jurisprudencija 2012, Nr. 19(2), p. 413.

⁴¹ Baudžiamojo statuto papildymas ir pakeitimas. *Laikinosios Vyrtausybės žinios.* 1920. Nr. 20-243.

⁴² *Supra note* 15, p. 34.

⁴³ Apanavičius, M., Dvareckas, S. *Teismas ir teisingumas Lietuvos TSR.* Vilnius: Mintis, 1984, p. 184

Tačiau sutinkama, kad politizuotas ir fundamentalias žmogaus teises, kaip žodžio ar sąžinės laisvė, paminantis teisės aktas nors ir pasižymėjo abstraktumu, jo reikšmė negali būti paneigta vien teisės normų konstrukcijos netobulumu. Apeliaciniai Rūmai iš viso išnagrinėjo beveik pusantro šimto baudžiamųjų bylų, iškeltų šio teisės akto pagrindu (164). Daugiau nei pusėje visų šių bylų buvo priimti apkaltinamieji nuosprendžiai, o jų pagrindumas ir teismo veikla – sankcionuojant šio pobūdžio nusikalstamas veikas, aptariamas tolesnėse šio tiriamojo darbo dalyse.

5. Baudžiamosios bylos dėl grėsmių valstybės saugumui Apeliaciniuose Rūmuose

Iki šiol Lietuvos centriniam valstybės archyve (LCVA) išlikusios 326 baudžiamosios bylos, pirmąją instanciją nagrinėtos Apeliaciniuose Rūmuose⁴⁴. Nepaisant strateginės reikšmės, iki šiol mokslininkų ir archyvų tyrinėtojų dėmesio Apeliacinių Rūmų jurisprudencija nebuvo sulaukusi. Šiuose archyvuose fonduose saugomos baudžiamosios bylos – vienintelis objektyvus šaltinis, atskleidžiantis teismo tirtas grėsmes valstybės saugumui, jų tipus, kaltinamųjų tautinę priklausomybę ir intencijas. Šios bylos gali būti skirstomos į dešimtį kategorijų pagal grėsmių valstybės saugumui tipus:

1. Priklausymas priešvalstybinę veiklą įgyvendinančioms slaptoms organizacijoms, veikiant jų naudai.

2. Disponavimas priešvalstybinio turinio literatūra.

3. Lietuvos valstybės ženklo – Vyties, Lietuvos tautinės, valstybinės ar karinės vėliavos arba kito dalyko, turinčio simbolinę reikšmę lietuvių tautai ar valstybei – įžeidimas ar niekinimas.

4. Maišto ar kito pavojingo valstybei nerimo kėlimas.

5. Lietuvos valstybės ar lietuvių tautos įžeidimas ar niekinimas.

6. Priešingas Lietuvos valstybės ar lietuvių tautos interesams veikimas.

7. Lietuvos piliečių valstybinės ištikimybės slopinimas.

8. Kurstymas.

9. Disponavimas padirbtais dokumentais.

10. Kitos nusikalstamos veikos.⁴⁵

Apeliaciniuose Rūmuose teisti 529 asmenys, apkaltinamieji nuosprendžiai perskaityti 245 asmenims. Tiesa, baudžiamojon atsakomybėn patrauktų asmenų skaičius ir Apeliacinių Rūmų jurisprudencijos tendencijas galima laikyti iškreiptomis dėl neteisėto valstybės suvereniteto pažeidimo, kai po valstybės okupacijos baudžiamosios bylos nutrauktos esą dėl „nesamos nusikalstamo darbo sudėties“⁴⁶.

⁴⁴ LCVA. Fondas 932, apyrašas 1 – Apeliaciniai rūmai. Baudžiamosios bylos 1934–1940.

⁴⁵ Šios nusikalstamos veikos pagal jų pobūdį nedetalizuojamos dėl itin mažos reikšmės Apeliacinių Rūmų jurisprudencijai – dėl daugumos jų dar iki prasidedant teisminei procesui buvo priimama Apeliacinių Rūmų prokuroro išvada dėl kaltinimo nutraukimo arba pakeitimo.

⁴⁶ 1940-06-17 Apeliacinių Rūmų prokuroro išvada kriminaliniam persekiojimui. LCVA f. 932, ap. 1, b. 321, l. 2; 1940-06-23 Apeliacinių Rūmų prokuroro išvada kriminaliniam persekiojimui. LCVA f. 932, ap. 1, b. 322, l. 4. ir kt.

Tokia išvada perskaityta 14 asmenų.

Reikšmingiausi teismo darbo bruožai ir juos formavusios baudžiamųjų bylų aplinkybės aptartini remiantis anksčiau pateikta segmentacija.

Priklausymas slaptoms organizacijoms. 1934–1940 m. laikotarpiu teismas išnagrinėjo 158 baudžiamąsias bylas dėl asmenų veikimo slaptose, priešvalstybinę veiklą vykdžiusiose organizacijose. Tai kiekybiškai reikšmingiausia jurisprudencijos dalis, tad ne be pagrindo Teisingumo ministerijoje dar iki Apeliacinių Rūmų įsteigimo spręsta dėl definicijos „slapta organizacija“: „slapta organizacija yra tik tuomet, jeigu ji dirba ką nors slaptu, kuri susiorganizavo be sekimo organų žinios“⁴⁷.

Lentelė Nr. 1. Duomenys apie tiriamąjį baudžiamųjų bylų segmentą

Teisės norma	B. St. pap. ir pak. 6 str.	B. St. pap. ir pak. 7 str.	TVSĮ 6 str.	TVSĮ 21 str.
Teisės normos esmė	Priklausymas slaptai organizacijai, kurios tikslas – pasiekti vieną iš B. St. pap. ir pak. 1 str. „siekių“ ⁴⁸	Kurstymas dėtis prie anksčiau minimais požymiais apibūdintų organizacijų	Lietuvos piliečio užsienio organizacijai, kurios veikla nesusiderinama su Lietuvos ar lietuvių tautos interesu	Priklausymas valstybės valdymo valdžios oficialiai uždraustoms ir uždarytomis organizacijoms
Sankcija	Iki 8 metų sunkių darbų kalėjimo	Iki 4 metų sunkių darbų kalėjimo	Paprastasis kalėjimas	Paprastasis kalėjimas
Bylų kiekis	152	4	1	1
Apkaltinamųjų nuosprendžių	84	0	1	1
Kasacinių skundų	47	0	0	1

Visos šio tipo baudžiamosios bylos grįstos saugumo struktūrų surinkta informacija, tačiau dėl Vyriausiojo Tribunolo nurodytos pareigos teismui šią informaciją pagrįsti kitais įrodymais⁴⁹, pvz., draudžiamo turinio literatūra, teismo ekspertų pateiktomis išvadomis ir pan., posėdžių metu visada spręstas šių duomenų teisingumo klausimas. Įdomu, kad Apeliaciniai Rūmai nepreziumuodavo šios informacijos kaip teisingos *de facto*. Štai, tirdamas baudžiamąją bylą, kurioje Jonas Merchetovas, Stasys Skukauskas, Juozas Trauklys kaltinami B. St. 51 str.

⁴⁷ [Be datos] Teisingumo ministerijos susirašinėjimas dėl Baudžiamojo statuto pakeitimų. LCVA, f. 385, ap. 1, b. 196, l. 70.

⁴⁸ B. St. pap. ir pak. įstatymo 1 paragrafe numatomi tokie 6-ajme jo str. minimi „siekiniai“:

- atimti Lietuvai nepriklausomybę,
- Lietuvos teritorijos daliai atplėšti,
- sudaryti su kitomis valstybėmis ryšiams, kurie įžeidžia Lietuvos suverenumą,
- nuversti konstitucijos keliu įvestai tvarkai ir valdžiai.

⁴⁹ 1937-01-05 Vyriausiojo Tribunolo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos sprendimas Saros Šalmanaitės baudžiamojoje byloje. LCVA f. 932, ap. 1, b. 132, l. 52.

ir B. St. pak. ir pap. 6 str., teismas pažymėjo, kad: „<...> žmonės, ne kartą bylose ir teisme su priesaika viešai duodamai parodymus, žinomai, meluoja bei iškraipo faktus, būdami įspėti skaudžia atsakomybe, tai ko galima tikėtis iš apmokamo slapuko agento, kuris nejaučia ir neneša jokios atsakomybės“⁵⁰. Be to, teismui siekiant įrodyti teisiųjų kaltę, buvo būtina įrodyti, kad teisiamas asmuo veikė tyčia (B. St. 48 str.), asmuo, veikiantis slaptos priešvalstybinės organizacijos naudai, turėjo pilnai suvokti savo veiksmus⁵¹. Būtent tai buvo sudėtingiausia kaltės įrodinėjimo našta, nes šios organizacijos „paprastai veikė ypač slaptai, griežtai ir konspiratyviai“⁵². Visgi visi dėl šių nusikaltimų baudžiamojon atsakomybėn traukti asmenys buvo susiję su Lietuvos komunistų partija arba šios partijos organizacinėmis atšakomis, veikusiomis valstybės viduje ar užsienyje, o tai gerokai palengvindavo kaltės įrodinėjimo procesą.

Teismas didžiausią įstatymų leistiną sankciją – 8 metų sunkių darbų kalėjimo bausmę – už šiuos nusikaltimus paskyrė 14 nuteistųjų, metais trumpesnė sunkių darbų kalėjimo bausmė skirta 5 asmenims, dar 29 – 6 metų laisvės atėmimo bausmė. Dažniausiai (35 kartus) skirta 4 metų sunkių darbų kalėjimo bausmė. Svarbu paminėti, kad daugiausia šių bylų Apeliacinius Rūmus pasiekė 1936 m. – 55, 1935 – 33, 1937 – 32 bylos. Mažiausiai – 1939 m. – 6, 1940 m. – 7 baudžiamosios bylos. Taigi intensyviausias bylų nagrinėjimo periodas negali būti siejamas su politiniais ar geopolitiniais procesais, pvz., Klaipėdos krašto praradimas (1938 m.) ar Lietuvos okupacija (1940 m.), t. y. įvykiais, kuriuose istoriškai žinomas aktyvus uždraustų organizacijų elementų veikimas.

Disponavimas priešvalstybinio turinio literatūra. Apeliacinių Rūmų teisėjų kolegija iš viso išnagrinėjo 138 baudžiamąsias bylas dėl uždrausto turinio literatūros laikymo, platinimo ir gaminimo.

⁵⁰ 1936-12-12 Apeliacinių Rūmų sprendimas Jono Merchetovo, Stasio Skukausko, Juozo Trauklio baudžiamajoje byloje. *LCVA* f. 932, ap. 1, b. 134, l. 54.

⁵¹ *Supra note* 70, l. 66.

⁵² 1936-11-18 12 Apeliacinių Rūmų sprendimas Fogelevičiaus Benjamino, Fišeraitės Civės baudžiamajoje byloje. *LCVA*. f. 932, ap. 1, b. 105^a, l. 110.

Lentelė Nr. 2. Duomenys apie tiriamąjį baudžiamųjų bylų segmentą

Teisės norma	B. St. 132 str.	TVSĮ 18 str.	TVSĮ 17 str.	TVSĮ 19 str.
Teisės normos esmė	Surašymas rašinio arba padarymas paveikslo, nurodyto B. St. 128 str. arba 129 str. ⁵³ , norint juos išplatinti arba viešai rodyti, jei jie nebuvo išplatinti arba viešai rodomi	Platinimas ar laikymas uždrausto įvežti iš užsienio spaudinio, kuris gali kenkti Lietuvos ar lietuvių tautos interesui	Leidyba draudžiamo spaudinio arba leidinio, kuris gali būti laikomas valdžios uždaryto ar sustabdyto periodinio spaudinio tęsiniu	Priešingo Lietuvos ar lietuvių tautos interesui spaudinio, kuris leidžiamas subsidijuojant jį užsienio lėšomis, redaktorius ir leidėjas
Sankcija	Iki 3 metų paprastojo kalėjimo	Paprastasis kalėjimas	Paprastasis kalėjimas	Bauda iki 20 tūkst. litų arba paprastasis kalėjimas
Bylų kiekis	133	3	1	1
Apkaltinamųjų nuosprendžių	92	1	0	0
Kasacinių skundų	38	1	0	0

Šiose bylose draudžiamo turinio literatūros (rašinio, paveikslo, spaudinio ir pan.) formos varijuoja itin plačiu spektru – aptikta 24 000 egzempliorių draudžiamų objektų: atsišaukimų, laikraščių, knygų, vėliavų, plakatų, rašinių, laiškų, nuotraukų, atvirukų, paveikslų ir kitų to meto propagandinio pobūdžio objektų. Didžiausias draudžiamos literatūros kiekis (2 709 vnt.) užfiksuotas Kaune, aptikus komunistinės literatūros sandėlį⁵⁴. Tačiau įprastai buvo konfiskuojama 10–20 draudžiamo turinio literatūros egzempliorių. Šie objektai po teismo buvo perduodami Kaune veikusiam Valstybės saugumo policijos muziejui.

Tirdamas šias bylas, teismas privalėjo įrodyti objekto turinio kurstomąjį pobūdį. Tiesa, ir šio tipo baudžiamosios bylos tiesiogiai ar netiesiogiai sietos su Lietuvos komunistų partija, kurios siekiai laikyti konstanta: „<...> ginkluotu sukilimu nuversti Lietuvoje esamoji valdžia ir valdymo tvarka ir joje įgyvendinti Komunistų valdžia ir valdymo tvarka“⁵⁵. Taigi teismui pakakdavo įrodyti priežastinį ryšį tarp

⁵³ B. St. 128 str. numatomas „pagrindiniais valstybės įstatymais nustatytą valdymą“ peikiantis objektas. B. St. 129 str. reglamentuojami aptariamieji objektai kursto:

„1) padaryti maišto arba išdavimo darbas;

2) nugriauti esamas valstybėje visuomenės sutvarkymas;

3) neklausyti arba priešdarbiauti įstatymui arba priverčiamajam įsakui arba teisėtam valdžios įsakymui;

4) padaryti kuris kitas didysis nusikaltimas, be tų, kurie yra anksčiau paminėti.“

⁵⁴ 1936-10-15 Kratos protokololas. *LCVA* f. 932, ap. 1, b. 171, l. 52.

⁵⁵ 1935-10-18 Apeliacinių Rūmų sprendimas Icikseno Orelio baudžiamojoje byloje. *LCVA* f. 932, ap. 1, b. 38, l. 35.

objekto turinio ir šių organizacijų tikslų⁵⁶. Štai baudžiamojoje byloje, kurioje Stasys Jurginis ir Dovydas Rudelis Zeidinas kaltinti B. St. 132 str. ir B. St. pap. ir pak. 6 str., šio priežastinio ryšio įrodymui naudota ištrauka iš tuomet slapta leisto laikraščio „Tiesa“ (Nr. 3): „<...> proletarinė revoliucija ir sovietų valdžia tai – vienatinė išeitis iš dabartinio skurdo ir vargo. Už sovietinę valdžią Lietuvoje!“⁵⁷ Apeliaciniai Rūmai priimtame sprendime konstatavo, kad: „<...> jos turinys yra aiškiai nusikalstamo pobūdžio, nes arba tiesiog kursto prie ginkluoto sukilimo, kad nuverstų esamos Lietuvoje visuomenės sutvarkymą bei valdžią ir jų vieton įkurtų komunistinę, Rusijos pavyzdžiu, valdžią ir tvarką, arba nurodinėja, mokina, kaip prie to turi būti ruošama visuomenė.“⁵⁸ Analogiška formulė naudota visose šio segmento bylose.

Tačiau pagrindinę įrodinėjimo našta sudarė pareiga įrodyti kaltinamųjų turinio žinojimo ir rastų objektų priklausymo jiems faktą. Kaltinamieji atkakliai įrodinėdavo, kad juos atnešęs nepažįstamas žmogus ar rasti gatvėje, o paimta ar į gyvenamąją vietą parsinešta, norėjus tik patikrinti, kas ryšulyje, pakete, lagamine ar pan. Štai Gerberio Abraomo (kalt. B. St. 132 str. ir B. St. pap. ir pak. 6 str.) baudžiamojoje byloje pateiktas pasiteisinimas: „<...> atimtą čemodaną paėmiau panešti Kaune, Kęstučio gatvėje, iš nepažįstamo žmogaus. Už tą darbą gauti du litai. Kas tame čemodane padėta, nežinia.“⁵⁹ Tačiau įrodinėjimo procesą teisme „palengvindavo“ rėmimasis daiktiniais įrodymais ir saugumo struktūrų turima informacija.⁶⁰

Sankcijos, kurias dažniausiai kaltinamiesiems skirdavo teismas, bylų duomenimis: 2 metų paprastojo kalėjimo bausmė (64 asmenys). Kitiems skirtos švelnesnės 1 metų laisvės atėmimo bausmės. Kitas įdomus aspektas, kad dažniausiai pagal šiame straipsnyje reglamentuojamą nusikalstamą veiką nusikalsti buvo linkę žydų tautybės (72) ir lietuvių tautybės(55) asmenys.

Valstybės simbolių įžeidimas ar niekinimas. Apeliaciniuose Rūmuose iš viso nagrinėta 18 baudžiamųjų bylų dėl „gerbtinų ir brangintinų“ simbolių įžeidimo ar niekinimo. Tokiais simboliais teisme pripažinti „Vyties“ simbolis – dėl jo įžeidimo ar niekinimo iškeltos 8 baudžiamosios bylos, valstybinė vėliava – 5, Vytauto Didžiojo vardu pavadintas ažuolas – 2, Valstybinis himnas – 1, Antano Smetonos ir kunigaikščio Gedimino paveikslai – po 1 bylą.

⁵⁶ *Supra note* 108.

⁵⁷ 1934-07-23 Kaltinamasis aktas Stasiui Jurginiui ir Dovydui Ruviniui Zeideliui. *LCVA* f. 932, ap. 1, b. 5, l. 4.

⁵⁸ 1934-12-17 Apeliacinių Rūmų sprendimas Stasio Jurginio ir Dovydo Ruvino Zeidelio baudžiamojoje byloje. *LCVA* f. 932, ap. 1, b. 5, l. 55.

⁵⁹ 1936-03-17 Kaltinamasis aktas Gerberiu Abraomui. *LCVA* f. 932, ap. 1, b. 63, l. 4.

⁶⁰ 1936-06-22 Apeliacinių Rūmų sprendimas Gerberio Abraomo baudžiamojoje byloje. *LCVA* f. 932, ap. 1, b. 63, l. 42.

Lentelė Nr. 3. **Duomenys apie tiriamąjį baudžiamųjų bylų segmentą**

Teisės norma	TVSĮ 2 str.
Teisės normos esmė	Įžeidimas ar niekinimas Lietuvos valstybės ženklo – Vyties, Lietuvos tautinės, valstybinės ar karinės vėliavos arba kurio kito, brangintino ar gerbtino dėl jo simbolinės reikšmės lietuvių tautai ar Lietuvai
Sankcija	Paprastasis kalėjimas arba sunkių darbų kalėjimas iki ketverių metų
Bylų kiekis	20
Apkaltinamųjų nuosprendžių	15
Kasacinių skundų	3

Valstybinius ir tautinius atributus, turinčius simbolinę reikšmę, visais atvejais teismas pripažindavo *a priori*, o „įžeidimo ir niekinimo“ veika vertinta skirtingai: žodiniu įžeidimu, simbolio nuplėšimu, apspjaudymu, dainavimu, supjaustymu, išrovimu. Įdomu, kad tarp šio pobūdžio nusikaltimus įvykdžiusių asmenų dominuoja vokiečių tautinė mažuma – 14 nuteistųjų. Jie nusikaltimus įvykdė Klaipėdos krašte, kuriame, atsižvelgiant į politinę situaciją, vyravo antilietuviškos nuotaikos. Štai Grobštų k., Klaipėdos apskr., nacionalsocialistinių pažiūrų grupės asmenų išpuolio metu vietos bendruomenės susirinkime apspjaudytas kunigaikščio Gedimino paveikslas⁶¹, Klaipėdos krašto „išvadavimo“ proga Klaipėdos mieste 1936 m. sausio 15 dieną suplėšyta 13 Lietuvos tautinių vėliavų⁶², Pagėgių apskr., Rukų k., smuklėje, vokiečių kalba sudainuotas Lietuvos himnas, įterpiant necenzūrinius elementus⁶³, ir kt.

Visgi šiose baudžiamosiose bylose Apeliaciniai Rūmai buvo linkę skirti sąlyginai nedideles bausmes. Didžiausia skirta laisvės atėmimo bausmė – 1 metai paprastajame kalėjime. Dažniau apsiribota pinigėmis baudomis ar lygtinėmis laisvės atėmimo bausmėmis. Tai liudija ir apie visuomenėje vyravusį nepakantumą išpuoliams prieš valstybės ar tautos simbolius.

Maišto ar kito valstybei pavojingo nerimo kėlimas. Dešimtyje baudžiamųjų bylų įrodinėtas kaltinamųjų „maišto“ kėlimas ar panašios formos visuomenės rimties trikdymas. „Maišto“ sąvoka čia nesietina su ginkluotu veikimu ar smurtiniais veiksmais⁶⁴.

⁶¹ 1935-11-29 Kaltinamasis aktas Pupšiu Mikui, Bočkui Antanui, Skomantui Benui, Gelžauskui Kajetonui, Tendžiui Jokūbui, Kybrancui Jonui, Klimaičiui Pranui, *LCVA*, f. 932, ap. 1, b. 85, l. 4.

⁶² 1936-05-29 Kaltinamasis aktas Siemoneit Heinz, Sprunk Heinz, Kibelkšties Bernard, *LCVA* f. 932, ap. 1, b. 81, l. 4.

⁶³ 1935-08-10 Kaltinamasis aktas Schepoks Franz, *LCVA* f. 932, ap. 1, b. 93, l. 2.

⁶⁴ *Supra note* 62.

Lentelė Nr. 4. Duomenys apie tiriamąjį baudžiamųjų bylų segmentą

Teisės norma	TVSĮ 14 str.
Teisės normos esmė	Maišto ar kitokio valstybei pavojingo nerimo kėlimas
Sankcija	Paprastasis kalėjimas arba sunkių darbų kalėjimas
Bylų kiekis	10
Apkaltinamųjų nuosprendžių	10
Kasacinių skundų	8

Definicijos, apibrėžiančios „pavojingo nerimo“ sampratą, to meto teisės doktrina ir jurisprudencija nepateikia, o „pavojingumo“ faktorių teismas identifikuodavo *a priori*. Tai daugiau oponavimas oficialioms valdžios struktūroms ir valstybės valdymo santvarkai: asmenų verbavimas stoti į Lietuvos komunistų partiją⁶⁵, komunistinio turinio atsišaukimų platinimas⁶⁶, ūkininkų streikų organizavimas⁶⁷, vietos pareigūnų kurstymas neiti savo pareigų⁶⁸.

Sankcijos dydžio už šias nusikalstamas veikas TVSĮ 14 str. iš esmės neapibrėžė. Dažniausiai 6 kartus skirta bausmė nesiekė 6 mėnesių laisvės atėmimo paprastajame kalėjime. Sunkiausia teismo skirta sankcija – 6 metai sunkių darbų kalėjimo⁶⁹. Šiame bylų segmente taip pat derėtų atkreipti dėmesį į tautinių mažumų faktorių – dažniausiai nusikalsti buvo linkę žydų tautybės Lietuvos piliečiai – 5.

Valstybės ar lietuvių tautos įžeidimas ar niekinimas. Tai trečiasis pagal dydį baudžiamųjų bylų segmentas. Iš viso Apeliaciniai Rūmai nagrinėjo 101 tokio tipo bylą, kuriose priimtas sąlyginai didelis apkaltinamųjų nuosprendžių skaičius – 72.

⁶⁵ 1938-05-25 Kaltinamasis aktas Vedegiui Broniui, *LCVA* f. 932, ap. 1, b. 199, l. 5.

⁶⁶ 1939-10-24 Kaltinamasis aktas Keselmuni Chaimui *LCVA* f. 932, ap. 1, b. 294, l. 7.

⁶⁷ 1937-05-11 Advokato Mykolo Šleževičiaus kasacijos skundas Vyriausiajam Tribunalui, *LCVA* f. 932, ap. 1, b. 199, l. 43.

⁶⁸ 1937-01-26 Adv. Purėnienės kasacijos skundas Vyriausiajam Tribunalui, *LCVA*, f. 932, ap. 1, b. 133, l. 56.

⁶⁹ 1939-10-09 Apeliacinių Rūmų sprendimas Strulaitės Chanos Itos baudžiamojoje byloje. *LCVA* f. 932, ap. 1, b. 296, l. 34.

Lentelė Nr. 5. Duomenys apie tiriamąjį baudžiamųjų bylų segmentą

Teisės norma	TVSĮ 1 str.	TVSĮ 3 str.	TVSĮ 4 str.	TVSĮ 22 str.
Teisės normos esmė	Įžeidimas ar niekinimas lietuvių tautos ar valstybės	Slopinimas ar silpninimas Lietuvos piliečių valstybinės ištikimybės, jų valstybinio vieningumo ar atsparumo arba lietuvių tautinės sąmonės	Paramos prieš Lietuvos valstybę ieškojimas užsienyje arba santykio su užsienio subjektais turėjimas, laužantis valstybinės ištikimybės pareigą	Disponavimas užsienio valstybinių, tautinių, organizacinių simbolių, jei tai gali kenkti valstybės interesui arba įžeisti tautinį jausmą
Sankcija	Paprastasis kalėjimas arba sunkių darbų kalėjimas iki 4 metų	Paprastasis kalėjimas arba sunkių darbų kalėjimas iki 4 metų	Sunkiųjų darbų kalėjimas	Bauda iki 5 tūkst. litų arba areštas
Bylų kiekis	59	29	3	10
Apkaltinamųjų nuosprendžių	42	20	3	7
Kasacinių skundų	6	5	0	0

Tai iš esmės abstrakčiomis ir lakoniškomis teisės normų nuostatomis grįstos baudžiamosios bylos, kuriose teismui tekdavo pareiga įvertinti kaltinamųjų vaidmenį „įžeidžiant ar niekinant Lietuvos valstybę ar lietuvių tautą“. Apeliaciniai Rūmai tokia veika traktavo necenzūrinius ar įžeidžiančius pasisakymus, minint Lietuvą, lietuvius ar valstybės vadovus, atskirų šalies regionų – Žemaitijos ar Klaipėdos krašto – gyventojus, įžeidžiančio turinio dainų dainavimą bei draudžiamų simbolių eksponavimą viešose vietose. Kontekstas, dėl kurio įžeidinėta ar niekinta Lietuva ar lietuviai – itin plataus spektro. Lietuva žodžiu įžeidinėta dėl pilietinio karo Ispanijoje⁷⁰, augančios antisemitizmo idėjų sklaidos Europoje⁷¹, Vokietijos agresijos prieš Lenkiją Antrojo pasaulinio karo pradžioje⁷², lietuvių kalbos vartojimo (atsisakymo išsiųsti laišką, ant kurio adresas užrašytas lietuvių kalba)⁷³, lietuviškų atributų eksponavimo⁷⁴ ir net dėl nesėkmingo Stepono Dariaus ir Stasio Girėno skrydžio per Atlanto vandenyną⁷⁵. Tačiau greta šių kontraversiškai vertintinų aspektų vyravo ir realesnė grėsmė valstybės saugumui kėlę nusikaltimai, pvz., slaptas arklių iš Lietuvos ūkininkų supirkinėjimas ir jų perdavimas Tilžėje veikusiai Vokietijos kariuo-

⁷⁰ 1938-04-22 Liudininko kvotos protokolas. *LCVA* f. 932, ap. 1, b. 233, l. 97.

⁷¹ 1939-07-04 Kaltinamasis aktas Emiliui Laužiui. *LCVA* f. 932, ap. 1, b. 303, l. 4.

⁷² 1939-08-04 Liudininko kvotos protokolas. *LCVA* f. 932, ap. 1, b. 283, l. 62.

⁷³ 1936-03-06 Liudininko kvotos protokolas. *LCVA* f. 932, ap. 1, b. 57, l. 41.

⁷⁴ 1937-06-20 Kaltinamasis aktas Mitkui Viliui-Valerijui ir Volfhaueriui Alfredui-Maksui. *LCVA* f. 932, ap. 1, b. 233, l. 6.

⁷⁵ 1935-01-15 Kvota. *LCVA* f. 932, ap. 1, b. 306, l. 105.

menei⁷⁶, šnipinėjimu įtariamų asmenų slėpimas nuo teisėsaugos⁷⁷. Visgi dažniausiai šiuos nusikaltimus atlikti inspiruodavo politiniai įvykiai ar neigiama asmeninė partitis, pvz., kerštas, girtumas⁷⁸.

Įdomu, kad šio tipo nusikalstamas veikas dažniausiai vykdė vokiečių tautybės asmenys – 56 kaltinamieji: 35 lietuvių, 5 žydų, 10 lenkų, 4 rusų kilmės asmenys. Sankcijos šio tipo nusikaltimus varijavo itin plačia amplitude – nuo smulkių piniginių baudų iki laisvės atėmimo 4 metams sunkiųjų darbų kalėjime.

Priešingas valstybės ar lietuvių interesams veikimas. Pagal šias nusikalstamas veikas iškeltos 32 baudžiamosios bylos, priimta 16 apkaltinamųjų nuosprendžių. Tai daugiausia politinių, ideologinių motyvų pagrindu paremti nusikaltimai, atspindintys juos įvykdžiusių asmenų nuostatas, oponuojant valstybės valdymo valdžiai.

Lentelė Nr. 6. Duomenys apie tiriamąjį baudžiamųjų bylų segmentą

Teisės norma	TVSĮ 10 str.	TVSĮ 11 str.	TVSĮ 12 str.	TVSĮ 13 str.	TVSĮ 15 str.	TVSĮ 16 str.
Teisės normos esmė	Valdininko ar tarnautojo nevykdymas valdžios reikalavimų, jei tai kenkia valstybės interesui	Valdininko ar tarnautojo panaudota valdžia, siekiant paveikti nusistatymą arba valią priešingai valstybės ar tautos interesui	Panaudojimas ekonominio santykio, suteikimas materialinės naudos arba pavartojimas fizinės ar psichinės prievartos taip, kad tai gali paveikti nusistatymą arba valią priešingai valstybės ar tautos interesui	Prekybinės ar kooperacinės įstaigos įgaliotinio veikimas, darant politinę įtaką, priešingą valstybės ar tautos interesui	Agitavimas arba propagandos varymas, siekiant kenkti valstybės ar tautos interesui	Skleidimas pramanytos informacijos apie valdžios organų arba įstaigos veikimą, jei tai kenkia jų autoritetui
Sankcija	Paprastasis kalėjimas arba sunkiųjų darbų kalėjimas iki 4 metų	Paprastasis kalėjimas	Paprastasis kalėjimas	Paprastasis kalėjimas arba sunkiųjų darbų kalėjimas iki 4 metų	Paprastasis kalėjimas	Paprastasis kalėjimas
Bylų kiekis	2	1	2	1	16	10
Apkaltinamųjų nuosprendžių	2	0	1	0	7	6
Kasacinių skundų	1	0	0	0	0	2

⁷⁶ 1939-01-05 Kaltinamasis aktas Leo Kuršatui. *LCVA* f. 932, ap. 1, b. 244, l. 7.

⁷⁷ 1938-02-10 Apeliacinių Rūmų sprendimas Kristumo Majauro, Hermano Weisso, Makso Powilso ir Franco Stoltzo baudžiamosioje byloje. *LCVA* f. 932, ap. 1, b. 263, l. 108.

⁷⁸ 1935-12-28 LR Apeliacinių Rūmų sprendimas Dovydo Suso budžiamosioje byloje. *LCVA* f. 932, ap. 1, b. 72, l. 62.

Įtariamieji baudžiamojon atsakomybėn traukti už nacionalsocialistinių ir socialistinių dainų dainavimą, propagandinių atsišaukimų ir leidinių platinimą, agitavimą nevesti vaikų į lietuviškas mokyklas, politinę agitaciją, viešą policijos pareigūnų įžeidimą, pramanytų žinių apie vyriausybę skleidimą, gandų apie Lenkijos teritorines ambicijas platinimą ir kt. Įdomu, kad net trijose bylose pastebėtinas gandų apie to meto vyriausybės vadovo Juozo Tubelio veiklą skleidimas. Štai kaltinamąjį Juozą Jablonskį baudžiamojon atsakomybėn patraukti pakako dėl informacijos, kad jis Mosėdžio miestelio turgaus aikštėje išsakė gandus, kad: „<...> Ministras Pirminkas iš valstybės išdo prisivogė milijonus ir užsieny nusipirko kelis dvarus.“⁷⁹

Įdomu, kad dažniausiai baudžiamojon atsakomybėn traukti lietuvių tautybės asmenys – 22, taip pat 11 vokiečių ir 1 lenkų tautybės Lietuvos pilietis. Taigi tautinis motyvas nėra ryškus. Na, o reali laisvės atėmimo bausmė už šio pobūdžio nusikaltimus skirta vos dukart.

Kitos baudžiamosios bylos. Apeliaciniai Rūmai 1934–1940 m. laikotarpiu iš viso išnagrino dar 29 baudžiamąsias bylas, iškeltas 12 skirtingų B. St. straipsnių pagrindu.

Kiekibiškai daugiausia baudžiamųjų bylų (11) iškelta B. St. 129 str. pagrindu – tai viešas sakymas, skaitymas prakalbos ar rašinio arba disponavimas jais, kurstant grėsmę valstybei keliančius siekinius⁸⁰. Tai – įvykdyti nusikaltimai, platinant draudžiamą literatūrą (plakatus ir atsišaukimus)⁸¹, iškeliant uždraustų organizacijų vėliavas⁸², deklamuojant komunistinio turinio eilėraščius⁸³. Dėmesio verta baudžiamoji byla pagal B. St. 137 str. iškelta dėl neutralumo taisyklių pažeidimo, kai teisiamasis Stasys Černiauskas, veikdamas organizuotoje grupėje, 1939 m. Lietuvos teritorijoje rinko informaciją Lenkijos struktūroms apie Vokietijos kariuomenę. Už tai skirta 3 mėnesių paprastojo kalėjimo bausmė.⁸⁴ B. St. 442 str. pagrindu iškeltos 2 baudžiamosios bylos dėl naudojimosi padirbtais dokumentais. Vienoje iš jų kaltu pripažintas ilgametis Lietuvos komunistų partijos vadovas Antanas Sniečkus⁸⁵. Likusios baudžiamosios bylos dėl priešiška užsienio valstybei slapta suteiktos valstybės saugumui reikšmingos informacijos (B. St. 111), dėl veikimo „sąjungoje, žinomai uždraustoje“ (B. St. 124 str.), dėl veikimo „sąjungoje“, deklaravusioje siekius kurstyti vykdyti įstatymu uždraustas veikas, kiršinti atskiras gyventojų grupes ar darbininkus (B. St. 125 str.), dėl platinimo „mokslų arba nuomonių“, kuriomis skatinama maištauti, „nugriauti“ visuomenės santvarką, „priešdarbiauti

⁷⁹ 1939-05-05 Kaltinamasis aktas Juozui Jablonskui, *LCVA* f. 932, ap. 1, b. 286, l. 5.

⁸⁰ *Supra note* 140.

⁸¹ 1938-05-21 Kaltinamasis aktas Elijai Gertneriui. *LCVA* f. 932, ap. 1, b. 240, l. 5.

⁸² 1940-05-10 Kaltinamasis aktas Mockui-Mockevičiui Domui. *LCVA* f. 932, ap. 1, b. 274, l. 3.

⁸³ 1940-02-03 Kaltinamasis aktas Inčiūrai Česlovui. *LCVA* f. 932, ap. 1, b. 292, l. 4.

⁸⁴ 1940-04-24 Apeliacinių Rūmų sprendimas Janicki Andrzej, Černiausko Stasio, Auštro Juozo baudžiamajoje byloje. *LCVA* f. 932, ap. 1, b. 317, l. 57.

⁸⁵ 1940-06-01 Apeliacinių Rūmų sprendimas Milvydo Antano, Antano Sniečkaus, Fristinšo Tindės, Petravičiaus Juozo baudžiamajoje byloje. *LCVA* f. 932, ap. 1, b. 329, l. 57.

įstatymui“ (B. St. 130 str.), dėl vertimo tarnautojo neatlikti savo pareigos arba nusižengti įstatymui (B. St. 145 str.), dėl pabėgimo iš įkalinimo vietos (B. St. 174 str.) ir dėl neteisėto disponavimo ginklu (B. St. 230 str.), nors ir buvo kvalifikuotos spręstinomis Apeliacinių Rūmų jurisdikcijoje, visgi teisiamuosiuose posėdžiuose nenagrinėtos, neidentifikavus nusikaltimų sudėties.

Išvados

1. Apeliacinių Rūmų kompetencija pirmąją instanciją nagrinėti baudžiamąsias bylas dėl grėsmių prieš valstybės saugumą, nustatyta Teismų santvarkos įstatymo 19 str., turėtų būti laikoma strategiškai reikšminga valstybės saugumo sistemai. Teismo jurisprudenciją sudaro 326 baudžiamosios bylos, iškeltos dėl politinių ir ideologinių aplinkybių inspiruotų nusikalstamų veikų. Asmenų, tarp kurių pastebėtinai ir aktyvus tautinių mažumų subjektų veikimas, įvykdžiusių šias nusikalstamas veikas, veikla vertintina kėlus grėsmę valstybės ar selektyvių jos objektų saugumui, skatinusi neapykantą ar priešišumą valstybės valdymo institucijoms. Iš 529 teismo pirmojoje instancijoje teistų asmenų apkaltinamieji nuosprendžiai priimti 245 subjektų atžvilgiu. Tai žymi teismo veiklos efektyvumą ir realų tuo metu traktuotų kaip grėsmę valstybės saugumui keliančių nusikaltimų užkardymą.

2. Apeliaciniuose Rūmuose nagrinėtos baudžiamosios bylos traktuotinos inspiruotomis daugiausia ideologinių paskatų ar vidaus bei išorės politinių įvykių. Teismo veikla, nagrinėjant baudžiamąsias bylas dėl grėsmių valstybės saugumui, nors ir vertintina kaip strategiškai reikšminga, tačiau šių bylų nagrinėjimas teisiamuosiuose posėdžiuose laikytinas komplikuoju dėl atskiruose šių bylų segmentuose identifiikuotinių aplinkybių.

3. Teismas, nagrinėdamas šio tipo baudžiamąsias bylas, rėmėsi receptuotojo Baudžiamojo statuto ir nacionalinės kilmės baudžiamųjų įstatymų – Tautai ir Valstybei saugoti įstatymo bei Baudžiamojo statuto papildymo ir pakeitimo įstatymo – nuostatomis. Vertinant pastaruosiuose teisės aktuose identifiukuotinus fundamentalių žmogaus teisių pažeidimus kaip saviraiškos ir minties laisvės, teisės burtis į organizacijas ir to meto politinio režimo preferencijų elementus, taip pat šiose teisės normose abstrakčiai ir nevienareikšmiškai suformuluotas nusikaltimų sudėtis, jų pagrindu iškeltos baudžiamosios bylos definicijuotinos kaip politinės, tačiau atspindinčios realias grėsmes valstybės saugumui.

Literatūra

1. Apanavičius, M., Dvareckas, S. *Teismas ir teisingumas Lietuvos TSR*. Vilnius: Mintis, 1984.
2. Apeliacinės instancijos įkūrimas. *Lietuvos apeliacinio teismo tinklalapis*: <<http://www.apeliacinis.lt/lt/veikla/teismo-istorija/apeliacines-instancijos-ikurimas.html>>
3. Baudžiamasis kodeksas. *Laikinosios vyriausybės žinios*. 1919, Nr. 2-3/26. Sud. Jablonskis, K. *Baudžiamasis statutai*, sud. Kaunas: 1930.
4. Baudžiamojo statuto papildymas ir pakeitimas. *Laikinosios Vyriausybės žinios*. 1920, Nr. 20-243.
5. [Be datos] Teisingumo ministerijos susirašinėjimas dėl Baudžiamojo statuto pakeitimų. *LCVA*, f. 385, ap. 1, b. 196.
6. [Be datos] Teisingumo ministerijos susirašinėjimas dėl Baudžiamojo kodekso. *LCVA* 385, ap. 2, b. 296.
7. [Be datos] Valstybei apsaugoti įstatymo projektas. *LCVA* F. 923, ap. 1, b. 790.
8. Byla, J. Teismas nusik. darbų prieš Valstybės saugumą. *Teisė*, 1935, Nr. 29.
9. Byla, J. *Vyriausiojo Tribunolo 1924–1933 metų visuotinių susirinkimų nutarimų rinkinys su Teisingumo ministerijos aplinkraščiais ir dalykine rodykle*. Kaunas: Karvelio ir Rinkevičiaus Prekybos namų leidinys. 1934 m.
10. Dvareckas, S. *Lietuvos teismai 1918–1940 m.*, Vilnius, 1997 m.
11. Ypatingi valstybės apsaugos įstatymai. *Laikinosios Vyriausybės Žinios*. 1919, Nr. 5/3.
12. Karo teismo įstatymai, *Laikinosios Vyriausybės Žinios*, Kaunas 1919, Nr. 6/62.
13. Kavolis, M. *Baudžiamojo proceso įstatymai su komentarais*. Kaunas: „Literatūros“ knygynas. 1933 m.
14. Laikinosios vyriausybės įsakymai. *Lietuvos aidas*. 1918, 158 (206).
15. Laikinis Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymas. *Laikinosios Vyriausybės žinios*. 1919, Nr. 2-3/26.
16. *LCVA*. Fondas 932, apyrašas 1 – Apeliaciniai rūmai. Baudžiamosios bylos 1934–1940.
17. Lietuvos centrinis valstybės archyvas, Fondas 932, apyrašas Nr. 1, b. 1-329.
18. Lietuvos centrinis valstybės archyvas, Fondas 932, apyrašas Nr. 2, b. 1-6.
19. Lietuvos Konstitucija. *Vyriausybės žinios*. 1938, Nr. 600–4199.
20. Lietuvos Valstybės Konstitucija. *Vyriausybės žinios*, 1928, Nr. 275/1778.
21. LTSR Liaudies komisarų tarybos 1940 m. rugsėjo 26 d. nutarimas Nr. 162 „Dėl Vyriausiojo Tribunolo ir Apeliacinių rūmų panaikinimo“. *LTSR Aukščiausiosios tarybos žinios*. 1940, Nr. 3-53.

22. Maksimaitis, M. Iš Lietuvos teismų istorijos: Apeliaciniai Rūmai (1933–1944). *Jurisprudencija*. 2014, 21 (1).
23. Maksimaitis, M. Teismų santvarkos pagrindų formavimasis Lietuvoje (1918–1933). *Jurisprudencija*. 2013, 20 (2).
24. Maksimaitis, M. Rusijos teisės šaltiniai Lietuvoje 1918–1940 m. *Jurisprudencija*, 2012, Nr. 19(2).
25. Prof. Voldemaras nubaustas, o Karutis išteisintas. *Diena*. 1934, 45.
26. Römeris, M. *Konstitucinės ir teismo teisės pasieniuose*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakultetas, 1931.
27. Sagatienė, D. *Sovietiniai bendrosios kompetencijos teismai Lietuvoje 1940–1941 ir 1944–1953 metais*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013.
28. Skipitis, R. *Nepriklausoma Lietuva: atsiminimai*. Čikaga: 1967.
29. Stoliarovas, A. *Lietuvos Respublikos kariniai teismai 1919–1940 m.* Daktaro disertacija. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2012.
30. Tautai ir valstybei saugoti įstatymas. *Vyriausybės žinios*. 1934, Nr. 437-3044.
31. Teismų santvarkos įstatymas. *Vyriausybės žinios*. 1933, Nr. 419-2900.
32. Teismų santvarkos įstatymo projektas. *LCVA* f. 923, ap. 1, b. 784.
33. Teismų santvarkos įstatymas. *Vyriausybės žinios*. 1933, Nr. 419-2900.
34. Vilbikas, A. *Teismai ir teisėjai Lietuvoje (1918–2008)*. Šiauliai, 2009.

THREATS TO NATIONAL SECURITY IN THE CHAMBER OF APPEAL

Tadas Valančius

PhD Candidate, Mykolas Romeris University

Summary

The aim of the research is to accomplish the analysis of the Chamber of Appeal as a court of first instance performance during the period of 1933-1940 and to reveal the examination peculiarities of criminal acts against national security of the case-law during the period by researching archival sources, legal documents and scientific literature.

The objectives of the research: to review the evolution, operational objectives and the ratio of the Chamber of Appeal in the judicial system of that time; to identify the legal framework that shaped the development of the Chamber of Appeal; to perform the analysis of criminal cases concerning threats to national security examined by the Chamber of Appeal and to highlight its features.

The research involves a statistical-quantitative analysis of criminal cases allowing a structured overview of the composition of jurisprudence and its essential features.

The results of the research lead to the conclusion that the Chamber of Appeal was the essential consequence and purpose of the judicial reform in 1933.

The court jurisprudence consists of 326 criminal cases with 529 convicted persons, including 245 prosecuted ones for criminal acts against state security implementation. Most criminal cases were brought for membership in organizations declaring anti-state aspirations and disposal of prohibited content literature. Criminal cases examined by the Chamber of Appeal are mainly considered as inspired by ideological incentives or internal and external political events. The defendants' guilt proof process was complicated, not allowing to form a consistent practice. This was caused by the conspiracy of criminal acts, political and ideological motives of people who performed crimes and differentiation of decisions evaluation in criminal cases.

Keywords: court, jurisprudence, national security, criminal cases investigation, interwar

AUTORIAUS LYDRAŠTIS

Autoriaus vardas, pavardė: Tadas Valančius

Mokslo laipsnis ir vardas: doktorantas

Darbo vieta ir pareigos: Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Viešosios teisės institutas

Autoriaus mokslinių interesų sritys: teisės istorija, žmogaus teisės, konstitucinė teisė

Telefonas ir el. pašto adresas: + 370 602 19 419;

valancius.tadas@gmail.com

AUTHOR'S COVER LETTER

Author' name and surname: Tadas Valancius

Academic degree and name: PhD Candidate

Workplace and position: Mykolas Romeris University

Author's research interests: history of law, human rights, constitutional law

Telephone and e-mail address: +370 602 19 419;

valancius.tadas@gmail.com